

Теоретико-методичні засади розвитку громадянських компетентностей в умовах демократизації освіти

Мірошніченко Валентина Іванівна¹, Петраш Анжела Іванівна²

Опубліковано	Секція	УДК
30.11.2025	Освіта/Педагогіка	37.017.4:321.7

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19630400>

Анотація. У статті розглянуто теоретичні та методичні засади взаємозв'язку процесів демократизації освіти та формування громадянських компетентностей особистості в сучасному освітньому просторі. Обґрунтовано, що демократизація освіти виступає важливою умовою становлення громадянина демократичного суспільства, оскільки забезпечує реалізацію принципів рівності, свободи вибору, партнерства, участі та поваги до прав людини. У такому середовищі здобувач освіти розглядається як активний суб'єкт освітнього процесу, здатний до критичного мислення, відповідальної поведінки та соціальної взаємодії.

Проаналізовано теоретичні підходи до визначення громадянських компетентностей, зокрема компетентнісний, діяльнісний, особистісно орієнтований та аксіологічний. У своїй сукупності вони дозволяють розглядати громадянські компетентності як інтегровану характеристику особистості, що охоплює знання про демократичні цінності, уміння брати участь у суспільному житті та навички комунікації, співпраці й прийняття рішень. Підкреслено взаємозумовленість демократизації освіти та рівня сформованості громадянських компетентностей, а саме демократичне освітнє середовище сприяє їх розвитку, а сформовані компетентності, у свою чергу, підтримують і зміцнюють демократичні процеси в освіті.

Окреслено методичні засади формування громадянських компетентностей, які передбачають використання інноваційних педагогічних технологій: інтерактивного навчання (дискусії, дебати, обговорення), проєктної діяльності, проблемного навчання, кейс-методу, кооперативного навчання, а також практик самоврядування, волонтерської діяльності та соціальних ініціатив. Наголошено на значущості навчання через досвід, участь і співпрацю як ключових механізмів формування громадянської активності.

Зроблено висновок, що ефективно формування громадянських компетентностей можливе за умови цілісної інтеграції демократичних принципів організації освіти з сучасними методичними підходами, що забезпечує перехід від теоретичного усвідомлення цінностей демократії до їх практичного застосування. Це, у свою чергу,

---

¹ доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, Національний університет біоресурсів і природокористування України, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3931-0888>

² викладач кафедри іноземних мов, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0197-5021>

сприяє становленню відповідальної, соціально активної та свідомої особистості, здатної до конструктивної участі у житті демократичного суспільства.

Ключові слова: демократизація освіти, громадянські компетентності, громадянська освіта, компетентнісний підхід, інтерактивне навчання, методичні засади, освітнє середовище, соціальна активність, особистісний розвиток, демократичні цінності.

Theoretical and Methodological Foundations for the Development of Civic Competences in the Context of the Democratization of Education

Annotation. The article examines the theoretical and methodological foundations of the relationship between the processes of democratizing education and the development of individuals' civic competences within the modern educational environment. It is substantiated that the democratization of education serves as an important condition for the formation of a citizen in a democratic society, as it ensures the implementation of the principles of equality, freedom of choice, partnership, participation, and respect for human rights. In such an environment, the learner is viewed as an active participant in the educational process, capable of critical thinking, responsible behavior, and social interaction.

Theoretical approaches to defining civic competences are analyzed, including the competence-based, activity-based, learner-centered, and axiological approaches. Taken together, these approaches allow civic competences to be interpreted as an integrated characteristic of the individual, encompassing knowledge of democratic values, the ability to participate in social life, and communication, cooperation, and decision-making skills.

The mutual interdependence between the democratization of education and the level of civic competence development is emphasized: a democratic educational environment promotes the growth of civic competences, while well-formed competences, in turn, support and strengthen democratic processes in education.

The methodological foundations for developing civic competences are outlined, including the use of innovative pedagogical technologies such as interactive learning (discussions, debates, dialogues), project-based learning, problem-based learning, case-method teaching, cooperative learning, as well as practices of student self-governance, volunteering, and social initiatives. The importance of experiential learning, participation, and collaboration as key mechanisms for fostering civic engagement is highlighted.

It is concluded that the effective development of civic competences is possible only through the holistic integration of democratic principles into the organization of education in combination with modern methodological approaches. This ensures the transition from theoretical understanding of democratic values to their practical application. Such an approach contributes to the formation of a responsible, socially active, and conscious individual capable of constructive participation in democratic society.

Keywords: democratization of education, civic competences, civic education, competence-based approach, interactive learning, methodological foundations, educational environment, social engagement, personal development, democratic values.

Вступ

Трансформаційні процеси, що охопили всі сфери суспільного життя сучасної України, зумовлюють нагальну потребу у формуванні нового типу особистості – громадянина, який володіє високим рівнем політичної культури, критичним мисленням та здатністю до відповідального вибору. В умовах глобалізації, стрімкого розвитку цифрових технологій та сучасних безпекових викликів, громадянська компетентність перестає бути просто сумою знань про державу. Вона перетворюється на життєво необхідний інструмент соціальної адаптації та активної участі в житті громади.

Процес демократизації освіти, що є стрижнем освітніх реформ (зокрема концепції «Нова українська школа»), передбачає відхід від репродуктивних методів навчання на користь дитиноцентрованого підходу. Створення демократичного середовища в освітніх закладах є не просто формальною вимогою, а базовою умовою, за якої здобувач освіти може на практиці реалізувати право на вибір, участь у самоврядуванні та конструктивний діалог. Проте теоретичне обґрунтування методичних засад розвитку громадянських компетентностей та їх практичне впровадження все ще потребують системного аналізу, що й визначає актуальність дослідження.

Мета публікації полягає у теоретичному обґрунтуванні взаємозв'язку між процесами демократизації освіти та рівнем розвитку громадянських компетентностей особистості, а також у визначенні дієвих методичних інструментів для їх формування в сучасному освітньому просторі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання громадянського виховання та демократизації освіти перебувають у центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Теоретико-методологічні основи громадянської освіти досліджували такі вчені, як В. Андрущенко, І. Бех, П. Вербицька, О. Пометун. Питання демократизації управління освітою та створення партнерського середовища висвітлювали у своїх працях В. Кремень та Н. Ничкало.

Проблема розвитку громадянських компетентностей в умовах демократизації освіти є актуальним напрямом сучасних педагогічних досліджень і розглядається як ключовий елемент формування особистості, здатної до активної участі в демократичному суспільстві.

М. Єщенко у своєму дослідженні наголошує, що громадянські компетентності є ключовими в системі компетентностей сучасної освіти та потребують цілеспрямованого формування через освітній процес. Автор акцентує увагу на необхідності системного підходу до їх розвитку в контексті освітніх реформ і демократизації суспільства [6].

У дослідженні В. Гладуна розкривається взаємозв'язок між громадянською компетентністю та демократичними цінностями. Дослідник підкреслює, що ефективне формування громадянських якостей можливе лише за умов впровадження інтерактивних методів навчання та демократичного освітнього середовища [2].

Окрему увагу науковці приділяють методичним аспектам формування громадянських компетентностей. Так, у своїх дослідженнях О. Кечик, В. Байдик та О. Буряк визначили інструменти педагогічної діяльності, що сприяють розвитку громадянських і соціальних компетентностей у здобувачів освіти в умовах «Нової української школи» [8].

І. Ковальчук, С. Марчук, І. Чемерис підкреслюють важливість правової освіти як базового компонента громадянської компетентності, а також необхідність її формування у майбутніх педагогів ще на етапі професійної підготовки [9].

У сучасних педагогічних дослідженнях акцент робиться на формуванні громадянської компетентності, як практичного виміру громадянської свідомості. У статті С. Рашидової розглянуто громадянську компетентність як інтегративну характеристику, що включає знання, цінності, установки та готовність до участі в демократичному суспільстві, а також підкреслено роль освітнього середовища у її формуванні [17].

Окрему увагу науковці приділяють питанням громадянського виховання та формування громадянських якостей. У дослідженнях О. Притули підкреслюється важливість виховання асертивності, відповідальності та здатності особистості захищати власні права, одночасно поважаючи права інших як основи громадянської зрілості [15].

Узагальнення наукових підходів свідчить, що громадянські компетентності розглядаються як багатовимірне явище, яке формується в умовах демократизації освіти через поєднання теоретичних знань, ціннісних орієнтацій і практичного досвіду участі

в суспільному житті. Водночас науковці підкреслюють необхідність подальшого вдосконалення методичних засад їх формування, зокрема через впровадження інноваційних педагогічних технологій, інтерактивних методів навчання та розширення демократичного освітнього середовища.

Результати

У сучасних умовах демократизації освіти особливої значущості набуває розвиток громадянських компетентностей, адже саме вони забезпечують здатність здобувачів освіти усвідомлено брати участь у суспільному житті, відповідально приймати рішення та діяти в інтересах спільноти. Демократична школа не лише передає знання, а й формує активного, критично мислячого громадянина, який здатний взаємодіяти на засадах поваги, толерантності та правової культури. Тому громадянські компетентності стають ключовим інструментом виховання покоління, яке здатне підтримувати й розвивати демократичні цінності, забезпечуючи сталий розвиток суспільства та держави.

Концепція розвитку громадянської освіти в Україні [10], є одним із ключових нормативно-методологічних документів, що визначає підходи до формування свідомого, активного та відповідального громадянина. У контексті демократизації освіти ця концепція відіграє провідну роль, адже спрямована на створення умов, за яких освітній процес стає простором утвердження демократичних цінностей та набуття громадянських компетентностей.

Основні положення концепції підкреслюють, що громадянське виховання має забезпечувати формування в особистості:

- усвідомлення власної приналежності до українського народу і держави, розуміння її історії, культури та мови;
- готовності діяти на засадах демократії та правової держави, дотримання прав і свобод людини;
- відповідальності за власні рішення й участі у суспільному житті, у тому числі в процесах самоврядування та громадських ініціативах;
- поваги до різноманітності, толерантності, відкритості до діалогу й співпраці [10].

У межах означеної теми концепція виступає теоретичним підґрунтям для розвитку громадянських компетентностей, адже саме вона визначає цілі, завдання та принципи, на яких базується громадянська освіта в Україні. Зокрема, документ акцентує увагу на необхідності реалізації:

- діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів, що дозволяють здобувачам освіти не лише отримувати інформацію, а й застосовувати громадянські знання на практиці;
- створення демократичного освітнього середовища, де здобувачі освіти відчувають власну значущість, можуть висловлювати думки, брати участь у прийнятті рішень;
- інтеграції громадянської освіти в усі аспекти шкільного життя, включно з навчальними предметами, виховною діяльністю та самоврядуванням [13].

Отже, концепція не лише обґрунтовує потребу у формуванні громадянських компетентностей, а й пропонує цілісну систему їх розвитку, що особливо актуально в умовах демократизації освіти та зміцнення української державності.

У 2017 році громадянська освіта була офіційно закріплена в оновленій редакції Закону України «Про освіту» [16]. У цьому нормативному документі держава визначає свій обов'язок щодо створення умов для здобуття громадянської освіти, спрямованої на формування в особистості компетентностей, що забезпечують усвідомлене виконання прав і обов'язків громадянина. Йдеться також про засвоєння цінностей демократичного суспільства, дотримання принципу верховенства права, повагу до прав і свобод людини.

У законі серед ключових засад освіти в Україні визначено верховенство права, свободу, а також розвиток громадянської та демократичної політичної культури. Окремо окреслено 11 ключових компетентностей, що відповідають меті й принципам освітнього процесу, а також виокремлено розвиток громадянських та соціальних компетентностей.

Громадянські та соціальні компетентності відповідно до законодавства охоплюють систему знань, умінь і ставлень, що ґрунтуються на принципах демократії, справедливості, рівності, дотримання прав людини, добробуту та здорового способу життя. Вони також передбачають усвідомлення рівності прав і можливостей усіх членів суспільства. У сукупності ці компетентності формують основу становлення активного, відповідального та соціально зрілого громадянина, здатного ефективно брати участь у суспільному та державному житті.

Згідно з Концепцією розвитку громадянської освіти в Україні, громадянські компетентності ґрунтуються на цінностях активної життєвої позиції, особистісної ефективності, прагнення до істини, правдивості та критичного мислення, а також на взаємоповазі, відкритій комунікації та результативній взаємодії. Вони спираються на повагу до прав людини та готовність колективно їх захищати, на принципи верховенства права та демократії. Такі компетентності дають змогу кожній людині брати активну участь у суспільному житті, діяти ефективно та усвідомлювати свою належність до територіальної громади й держави [10].

Як зазначає В. Гладун, у сучасній системі освіти пріоритетного значення набуває створення умов для виховання громадянина-патріота, здатного ефективно функціонувати в демократичному суспільстві, яке забезпечує розвиток особистості та реалізацію її життєвих інтересів. Ключовим завданням громадянського виховання визначається формування всебічно розвинутої, творчої, соціально активної та відповідальної особистості з високим рівнем громадянської зрілості, патріотичної свідомості та потребою в безперервному саморозвитку. Сучасний освітній простір має будуватися на засадах інтеграції національної системи освіти в європейський освітній простір, а також на розвитку ключових компетентностей, необхідних для активної громадянської участі та успішного розв'язання життєвих і професійних завдань. Водночас підкреслюється, що становлення активного й відповідального громадянина безпосередньо пов'язане з формуванням активного та свідомого здобувача освіти, здатного долучитися до розбудови держави в умовах європейської інтеграції [2].

Погоджуючись із позицією І. Жадан, слід зазначити, що в сучасних умовах російсько-української війни виникає нагальна потреба в оновленні та коригуванні освітньої політики, спрямованої на розвиток громадянської компетентності. На тлі значного емоційного та фізичного виснаження простежується дефіцит рефлексивних умінь і навичок [4].

Однією з ключових проблем демократичного суспільства є розвиток громадянської компетентності, що актуалізує потребу визначити, якими саме знаннями, вміннями та якостями має володіти громадянин у сучасних умовах.

Трактування поняття громадянської компетентності, запропоноване О. Пометун, узгоджується з його визначенням у Державному стандарті базової середньої освіти, де воно розуміється як здатність здобувача активно, відповідально й результативно реалізовувати свої права та обов'язки задля розвитку демократичного суспільства. Дослідник підкреслює, що зріла особистість повинна усвідомлювати свою належність до громади, розуміти цінності демократичної культури, відчувати власну здатність впливати на суспільні процеси в державі та виявляти готовність взаємодіяти з органами влади задля розв'язання важливих суспільних питань [14, с. 171–172].

І. Бех розглядає громадянську компетентність як поняття, тісно пов'язане з громадянським і патріотичним вихованням, підкреслюючи, що ці два напрями є

рівноцінними шляхами досягнення спільної мети у виховному процесі. На його думку, ключовими складовими цього процесу виступають усвідомлення особистої належності до України, відповідальність за майбутнє держави й українського народу, виховання поваги до державних символів, а також шанобливе ставлення до традицій і культур усіх етносів, що проживають на її території. При цьому вчений акцентує на важливості добору ефективних форм і методів, які сприяють формуванню громадянської компетентності особистості [1, с. 11].

Науковець виділяв такі ключові громадянські якості: усвідомлення своєї ролі в суспільстві, відчуття громадянської гідності, відповідальність та обов'язок, мужність, відданість інтересам держави, суспільна ініціативність, дисциплінованість, національна гідність, готовність обороняти країну, дбати про державну мову й природу, правова культура, активна громадянська позиція, вірність, політична рішучість, орієнтація на загальнолюдські цінності, шанування національних традицій та державний оптимізм [1].

В сучасних наукових дослідженнях розглядають громадянську компетентність не просто як набір знань, а як цілісну характеристику особистості, яка визначає спроможність людини бути активним і свідомим учасником суспільного життя, що сприяє розбудові демократії.

Так, О. Пометун, включає в громадянську компетентність такі фундаментальні компоненти:

- когнітивний – розуміння того, як функціонує демократична держава в політичній, правовій та соціально-культурній сферах. Це фундамент для усвідомлення власних потреб та інтересів;

- діяльнісний – здатність практично застосовувати теорію, беручи участь у соціально-політичних процесах;

- аксіологічний – внутрішні установки, цінності та моральні якості, які є визначальними для громадянина вільного суспільства [14].

О. Овчарук розширює це поняття, акцентуючи увагу на конкретних механізмах взаємодії індивіда з державою та громадою. Громадянська компетентність у цьому контексті передбачає:

- орієнтацію в проблемах соціуму (розуміння актуальних суспільно-політичних процесів в Україні);

- інструментальну грамотність (знання того, як працюють органи влади, місцеве самоврядування та як легально захищати свої права й свободи);

- конструктивну взаємодію (уміння співпрацювати з державними інституціями для досягнення як особистих, так і суспільно значущих цілей);

- правомірну поведінку (вибір таких моделей життєдіяльності, що не суперечать законодавству та базуються на повазі до прав людини);

- відповідальне прийняття рішень (здатність діяти як самостійно, так і в команді, враховуючи баланс між інтересами окремої особи та держави) [12].

Отже, громадянська компетентність – це комплексний ресурс людини, який дозволяє їй не лише знати свої права та обов'язки, а й ефективно використовувати їх на практиці, керуючись демократичними цінностями та почуттям відповідальності перед суспільством.

На думку М. Єщенко, громадянська компетентність – це цілісна інтегративна характеристика особистості. Вона охоплює систему цінностей, знань, умінь, навичок, емоційно-ціннісних орієнтацій і переживань, що забезпечують активну, відповідальну й ефективну взаємодію людини із суспільством, реалізацію нею своїх прав, обов'язків і свобод задля розвитку демократичного соціуму. Громадянські компетентності, за цим підходом, проявляються через такі ключові аспекти, як громадянська активність, сформована позиція, здатність до вибору та відповідальність. Вони знаходять своє

відображення у соціально-комунікативних та інформаційно-дослідницьких уміннях, участі в суспільному житті, здатності розв'язувати соціальні проблеми, діяти в умовах невизначеності, приймати обґрунтовані рішення та нести за них відповідальність [6].

Громадянська компетентність включає взаємопов'язані компоненти:

- мотиваційний (усвідомлення себе громадянином);
- когнітивний (знання норм і вимог громадянської поведінки);
- емоційний (переживання та емоційне ставлення до власної громадянської належності);
- поведінковий (здатність реалізовувати громадянські якості у практичній діяльності) [6].

Усі ці складові функціонують у тісній єдності та взаємозв'язку, формуючи цілісну систему громадянської компетентності особистості.

У контексті демократизації освіти особливого значення набуває переорієнтація освітнього процесу з передавання знань на розвиток компетентностей, що забезпечують ефективну соціальну взаємодію та реалізацію громадянської позиції.

У теоретичному вимірі громадянські компетентності розглядаються як інтегративна характеристика особистості, що поєднує систему знань про суспільство, державу, права і свободи людини, а також цінності демократії, соціальні установки, уміння та досвід громадянської діяльності. Вони забезпечують здатність особистості діяти відповідально, брати участь у громадському житті, приймати обґрунтовані рішення, відстоювати власну позицію та поважати права інших. Важливим є те, що громадянські компетентності формуються не лише на когнітивному рівні, а й охоплюють ціннісно-мотиваційну, емоційну та поведінкову сфери особистості.

Демократизація освіти виступає необхідною умовою розвитку громадянських компетентностей, оскільки передбачає утвердження принципів рівності, свободи, партнерства, відкритості. Освітній процес у таких умовах будується на засадах діалогу, взаємоповаги та співпраці між усіма його учасниками. Здобувач освіти розглядається не як пасивний об'єкт навчання, а як активний суб'єкт, здатний до самостійного мислення, прийняття рішень і відповідальності за власні дії. Саме така організація освітнього середовища створює передумови для формування громадянської свідомості та активної життєвої позиції.

Аналіз теоретичних засад взаємозв'язку демократизації освіти та розвитку громадянських компетентностей зумовлює необхідність визначення та обґрунтування ефективних методичних інструментів їх формування в сучасному освітньому процесі. Саме методичні засади стають підґрунтям для ефективного впровадження педагогічних стратегій, які сприяють розвитку громадянських якостей здобувачів освіти та підготовці їх до повноцінної участі у демократичному суспільстві.

Рада Європи підтримує формування демократичної культури серед учнівської молоді шляхом реалізації програм з освіти для демократичного громадянства та прав людини, що базуються на комплексному підході до навчання й викладання. Роль педагога в цьому процесі можна окреслити через три основні принципи:

- навчання «про» демократію та права людини – спрямоване на формування в здобувачів освіти розуміння їхніх прав і засад демократичного устрою;
- навчання «для» демократії та прав людини – допомагає здобувачам освіти застосовувати демократичні принципи на практиці та вміти захищати свої права у випадку їх порушення;
- навчання «через» демократію та права людини – передбачає набуття здобувачами освіти досвіду демократичної взаємодії та усвідомлення прав людини у реальних ситуаціях [3].

На думку О. Кечик, В. Байдик та О. Буряк, становлення громадянських компетентностей має здійснюватися насамперед через набуття особистого досвіду,

активну участь та самостійне пізнання. Для ефективного формування громадянських компетентностей важливим є використання особливих форм організації навчання, якими педагог повинен ґрунтовно володіти та гнучко застосовувати в різних освітніх ситуаціях. Серед ключових форм навчання дослідники виокремлюють такі:

- індуктивне навчання, що передбачає роботу з конкретними ситуаціями та подальше узагальнення;
- активне навчання, орієнтоване на здобуття знань через практичну діяльність;
- релевантне навчання, яке базується на подіях реального життя освітнього закладу або суспільства;
- навчання у співпраці, що реалізується через групову та кооперативну взаємодію;
- інтерактивне навчання, засноване на дискусіях і дебатах;
- критичне навчання, спрямоване на розвиток самостійного мислення й аргументованого відстоювання позиції;
- навчання через участь, яке забезпечує залучення здобувачів освіти до планування, дослідження й оцінювання власного освітнього процесу [8].

Автори також акцентують увагу на доцільності використання спеціальних вправ, спрямованих на згуртування учнівського колективу навколо спільних цінностей, усвідомлення прав і обов'язків, розвиток самооцінки, позитивного мислення, впевненості у власних силах, а також формування навичок співпраці, емпатії та подолання стресових ситуацій. У цьому контексті особлива роль відводиться педагогу нового типу – педагогу-модератору, який не лише передає знання, а й організовує взаємодію, підтримує активність здобувачів освіти та сприяє їх особистісному і громадянському становленню [8].

Демократизація освіти розглядається як системна трансформація освітнього середовища, що передбачає утвердження принципів рівності, участі, свободи вибору, поваги до прав людини та плюралізму думок. У такому освітньому просторі здобувач освіти виступає не об'єктом впливу, а активним суб'єктом освітнього процесу. Це створює передумови для формування громадянських компетентностей як інтегрованої якості особистості, що охоплює знання про демократичні цінності, уміння брати участь у суспільному житті, відповідальність, критичне мислення та готовність до соціальної взаємодії.

Вважаємо, що взаємозв'язок між демократизацією освіти та розвитком громадянських компетентностей є двостороннім і взаємозумовленим. З одного боку, демократичне освітнє середовище стимулює розвиток таких компетентностей через практичне залучення здобувачів освіти до процесів прийняття рішень, організації спільної діяльності, обговорення соціально значущих проблем. З іншого боку, сформовані громадянські компетентності підсилюють демократичні процеси в освіті, оскільки здобувачі освіти стають активними учасниками освітньої політики на рівні закладу та громади.

Теоретичні засади цього взаємозв'язку ґрунтуються на:

- компетентнісному підході, який визначає результат освіти як здатність діяти в реальних життєвих ситуаціях;
- діяльнісному підході, що акцентує увагу на набутті досвіду громадянської участі через практичну діяльність;
- особистісно-орієнтованому підході, який передбачає врахування індивідуальних потреб і цінностей здобувачів освіти;
- аксіологічному підході, що підкреслює значення цінностей демократії, прав людини та соціальної відповідальності.

У контексті сучасного освітнього простору особливого значення набуває визначення дієвих методичних інструментів формування громадянських компетентностей. До них належать:

- інтерактивні методи навчання (дискусії, дебати, круглі столи), які сприяють розвитку критичного мислення та культури діалогу;
- проєктні технології, що забезпечують набуття досвіду участі у вирішенні реальних соціальних проблем;
- технології проблемного навчання, які формують здатність до аналізу та прийняття обґрунтованих рішень;
- моделювання соціальних ситуацій (рольові ігри, кейс-метод), що дозволяє відпрацьовувати поведінкові стратегії в умовах демократичної взаємодії;
- практики самоврядування як форма реальної участі здобувачів освіти у демократичних процесах;
- волонтерська діяльність та соціальні практики, що розвивають відповідальність і громадянську активність;
- використання цифрових платформ для участі в обговоренні суспільно важливих питань, що розширює можливості громадянської участі в умовах цифровізації.

Демократизація освіти створює необхідне середовище для формування громадянських компетентностей, а їх розвиток, у свою чергу, виступає умовою сталого функціонування демократичного суспільства. Ефективність цього процесу забезпечується впровадженням інноваційних педагогічних технологій, орієнтованих на активну участь особистості, розвиток її ціннісних орієнтацій та здатність до відповідальної соціальної дії.

Висновки

Отже, демократизація освіти виступає ключовою передумовою формування громадянських компетентностей, оскільки створює освітнє середовище, засноване на принципах свободи, рівності та поваги до прав людини. У такому середовищі здобувач освіти набуває не лише знань про демократичні цінності, а й практичного досвіду їх реалізації у взаємодії з іншими.

Теоретичні підходи до розуміння громадянських компетентностей знаходять своє продовження у методичних засадах, що орієнтують освітній процес на активну діяльність, співпрацю, критичне мислення та особистісну активність. Саме через використання інтерактивних, діяльнісних і практико-орієнтованих методів забезпечується перехід від засвоєння знань до їх застосування у реальних життєвих ситуаціях.

Таким чином, ефективне формування громадянських компетентностей можливе за умови цілісного поєднання теоретичних основ і методичних інструментів, що сприяють розвитку соціально активної, відповідальної особистості, здатної до свідомої участі в демократичному суспільстві.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Патріотичне і громадянське виховання: пункт зіткнення та лінія розмежування. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. Інститут проблем виховання НАПН України*. 2016. Вип. 20. Кн. 1. С. 6–11.
2. Гладун В. Розвиток та формування громадянської компетентності учасників освітнього процесу на засадах демократичних цінностей. *«Вересень»*. 2023. Вип. 2(97). URL: <https://doi.org/10.54662/veresen.2.2023.06>
3. Голлоб Р., Крапф П., Олафсдоттір О., Вайдінгер В. Навчаємо демократії: базові матеріали з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини для вчителів. Київ : Основа, 2018. Т. 1. 164 с.

4. Жадан І.В. Освітня політика щодо розвитку громадянської компетентності молоді: здобутки і проблеми. *Проблеми політичної психології*. 2022. Вип. 25(1). С. 94–102. URL: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol25-Year2022-94>
5. Енциклопедія освіти / Нац. акад. пед. наук України. [гол. ред. В. Г. Кремень] : 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 144 с.
6. Єщенко М.М. Теоретичні засади формування та розвитку громадянських компетентностей. *Імідж сучасного педагога*. 2023. Вип. 1(190). С. 98–102. URL: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-1\(190\)-98-102](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-1(190)-98-102)
7. Ісаєва (Яценко) Н. Громадянське суспільство і громадянська свідомість у сучасному світі. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2021. Вип. 13(2). С. 35–41. URL: <https://doi.org/10.15421/352122>
8. Кечик О.О., Байдик В.В., Буряк О.О. Формування громадянської та соціальної компетентностей у шкільній освіті: інструментарій педагога. *Освіта та педагогічна наука*. 2022. Вип. 2 (180). С. 27–36. URL: [https://doi.org/10.12958/2227-2747-2022-2\(180\)-27-36](https://doi.org/10.12958/2227-2747-2022-2(180)-27-36).
9. Ковальчук І., Марчук С., Чемерис І. Формування громадянської компетентності у майбутніх учителів початкових класів засобами сучасної правової культури. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2025. Вип. 2(49). С. 57–61. URL: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.49.57-61>
10. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні (2018). URL: <https://cutt.ly/QXhvDol>
11. Лукашевич О.М. Громадянськість як результат громадянського розвитку особистості: психологічний дискурс. *Проблеми сучасної психології*. 2014. Вип. 24. С. 467–477. URL: <file:///C:/Users/HP/Downloads/159343-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-348162-1-10-20190312.pdf>
12. Овчарук О. Теорія і практика шкільної освіти для демократичного громадянства в країнах – членах Ради Європи : монографія. Київ : ПП «Видавництво «Фенікс», 2021. 400 с.
13. Окуньовська Ю.В. Становлення громадянської освіти в Україні. *Політичне життя*. 2023. Вип. 2. С. 13-17. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2023.2.2>
14. Пометун О.І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2005. Вип. 23. С. 18-22.
15. Притула О.Л. Сутність громадянського виховання в давній історії українців. *Культурологічний альманах*. 2024. Вип.3 (11). С. 176–182.
16. Про освіту: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст. 380. Редакція від 31.10. 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
17. Рашидов С.С. Проблема формування громадянської компетентності у суб'єктів інклюзивного освітнього простору в працях українських учених: аналітичний огляд. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: збірник наукових праць*. 2025. Том 1. Вип. 1 (111). С. 119–131.